

Over humanitaire en militaire interventies

Reginald Moreels

Voorzitter Artsen Zonder Grenzen

Door het afbrokkelen van de grote verhalen leven we vandaag in een maatschappelijke crisis. Aan de ene kant spreken de drukingsgroepen, intellectuelen en vrijwilligersorganisaties - gelukkig nog - schande over de etnische zuiveringen in Bosnië, de genocide in Ruanda, de schandelijke wapenhandel, de drugs- en aidsproblemen, de werkloosheid. Aan de andere kant aanhoort men met ergernis en weemoed de verklaringen van politici en belangengroepen, die, op enkele corrupte na, wel degelijk oplossingen willen bereiken maar niet kunnen. Het gebrek aan besluitvorming omgezet in omzwachtelde politieke of diplomatieke taal komt zeer slecht over. Vaak is de noodhulp nog de enige reddingsboei waaraan de internationale gemeenschap zich kan optrekken. De mondialisering van de monetaire politiek, de handelsrelaties, de vluchtelingenproblematiek, en de ontbinding van de oude staten en het opkomende nationalisme eisen ook een mondiale aanpak. Dat wordt o.a. bemoeilijkt door de complexe structuur van de Europese Unie. De besluitvorming is traag en onduidelijk. Het enige dat vlug beslist kan worden is het sturen van voedselhulp en medicamenten. Hierdoor groeit - en spijtig genoeg vaak terecht - de indruk van politieke incompetentie. Enthousiaste en ideeënrijke politici kunnen door de structuren steeds minder een visie uitwerken. Daarenboven speelt ook het element van de populariteit. Hoe kan een politicus de leemte vullen tussen de groeiende maar vluchtige betrokkenheid van het publiek en zijn eigen beperkte beslissingsmacht? Dat doet hij door zware uitspraken en door beloften die hij toch niet kan houden. En dat is spijtig. De politicus hoeft niet perse zo sympatiek over te komen als de Artsen Zonder Grenzen of de vrijwilligers van het Rode Kruis. Want de scheiding tussen goed en kwaad is makkelijker voor de hulpverlener die een 'bevoorrechte' ge-

tuige is van dramatische situaties en er iets concreet aan doet, dan voor een minister of een generaal die alle beslissingen moet wikken en wegen en die dan nog soms grondig moet aanpassen door de omstandigheden of de ondoorgrodelijke partijtucht. De humanitaire helpers vragen juist dat de politiek terug haar essentiële opdracht waarmaakt. Anders gaat de burger ofwel enkel nog het humanitaire waarderen, ofwel zijn frustraties uitwerken in eng nationalisme en populisme. De politieke wereld moet daden stellen om diegenen die onze (wereld)samenleving willen saboteren te stoppen. Daar ligt juist het verschil tussen de humanitaire hulp en de politieke besluitvorming, die vrede en welvaart in stand moet houden.

Moeilijk

De humanitaire hulp wordt de laatste jaren bemoeilijkt door de evolutie in de postkoloniale conflicten. Somalië, Liberia, Ruanda zijn geen staten meer. Angola, Cambodja, Mozambique, Bosnië gaan ten onder aan versnippering en gezagscrises. De mensen lopen er elke dag het risico vermoord te worden door rebellen of regeringssoldaten of 'gewoon' door op een mijn te lopen. De strijdende partijen - vroeger meestal een guerilla tussen rebellen en een regering - zijn nu ongedisciplineerde roofbendes geworden. Zij beschouwen het aangevoerde voedsel als een ideale buit en de hulpverlener als een gemakkelijke schietschijf. Met de genocide in Ruanda hebben we een nieuwe stap gezet in het rijtje wreedheden en schendingen van het humanitaire recht. De gewonde burgers worden, zoals de Artsen Zonder Grenzen in Butare konden vaststellen, door de Hutu-milities gevolgd en afgeslacht tot in hun ziekenhuisbedden toe! Van die evolutie liggen wij wakker. Op het einde van deze eeuw, die dus weer een genocide rijker is, moeten we

met bitterheid en woede vaststellen dat we nog steeds niet inzien dat de waardigheid van een mens onafhankelijk is van zijn sociaal en economisch vermogen. Nog steeds worden veel te veel mensen op deze aardbol het recht op leven en bijstand ontzegd en koelbloedig afgeslacht. In de legervliegtuigen, die de evacuatie van de blanken uit Kigali weliswaar succesvol uitvoerden, vonden ook veel huisdieren een plaats maar geen Ruandezen, tenzij enkele beschermelingen van het presidentieel regime. Meer dan twee eeuwen na de eerste officiële mensenrechtenverklaringen kan dit allermindst een succes worden genoemd. Als een geneesheer een gewonde weigert te verzorgen, wordt hij - terecht - tot de orde geroepen. Maar tegen een genocide van meer dan een half miljoen mensen in Ruanda, twee miljoen door de Rode Khmers vermoorde Cambodjanen, wordt alleen maar wat geprotesteerd en sust men het geweten door er laattijdig wat troepen naartoe te sturen. Zij kunnen dan enkel de lijken opkuisen en verbranden i.p.v. burgers en hulporganisaties te beschermen. Het gaat zover dat de oorlogsbendes bepalen wanneer een vredesmacht mag komen, wanneer een hulpverlener een slachtoffer mag verzorgen.

Geen alibi's

Maar kritiek baat niet zonder voorstellen. Daarom wil ik in eerste instantie beklemtonen dat humanitaire hulp niet als een tijdsalibi gebruikt mag worden om kordate beslissingen tot het stoppen van geweld en onrecht uit te stellen. De humanitaire diplomatie verdedigt tijdens vredesonderhandelingen de humanitaire principes: tijdens de strijd moet de bescherming van burgerslachtoffers, gevangenen, gegijzelden, het respect voor de onpartijdigheid van medisch personeel, de neutraliteit van ziekenhuizen, het verzekeren van de vrije toegang van slachtoffers tot de gezondheidscentra gegarandeerd worden. Deze voorwaarden moeten altijd en in om het even welk conflict gerespecteerd worden. Momenteel gebeurt deze humanitaire diplomatie door de hulpverleners zelf. Zij moeten dag na dag, check-point na check-point praten en nog nog eens praten om dit te verkrijgen. Maar in veel conflicten kan de medische hulp gewoonweg niet meer

gebeuren zonder bescherming, hetzij door privé-milities zoals in Somalië, hetzij door 'strijders' van een bepaalde partij, zoals in Liberia, Afghanistan, Angola, Ruanda..., hetzij door een internationale vredesmacht. Ideaal is dat zeker niet. Eigenlijk zou een hulporganisatie volledig onafhankelijk moeten kunnen werken. De realiteit is echter anders.

Humanitaire interventie

En zo komen we bij de reeds in de vorige eeuw vastgelegde definitie van een 'humanitaire interventie'. Het geeft een staat of een groep staten het recht tussen te komen in de interne aangelegenheden van een andere staat als deze de rechten van zijn burgers schendt en de bevolking wreedaardig onderdrukt. Deze interventies hadden na de stichting van de VN vooral de 'vredeshandhaving' (peace-keeping) tot doel eenmaal de conflicten serieus waren uitgevochten. In enkele gevallen werd geweld gebruikt om de orde te herstellen, zoals bv. in Korea, Congo en recent in Somalië. Als men gelooft in het respect van de mensenrechten, als men die logica wil volgen in de internationale betrekkingen, dan moet men pleiten voor militaire interventies die het geweld en de slachtingen trachten te stoppen of te bedaren. Gelijklopend moeten dan intensieve diplomatieke onderhandelingen opgezet worden. Maar zo'n interventies moeten vlugger gebeuren. Een grove en massale schending van de mensenrechten is het belangrijkste criterium om tussen te komen. Hoeveel keer hebben we niet gehoord dat rijke staten liever tussenkomen in Irak dan in Bosnië of Ruanda? Het mandaat van de militairen moet geaccentueerd zijn op de beveiliging van de burgers, minder op het verlenen van humanitaire hulp. De moordende bendes moeten hardhandig aangepakt worden. Hun leden moeten terechtstaan voor een internationaal tribunaal dat soepel en vlug uitspraken doet. Het is erg om vast te stellen dat de internationale troepenmacht op het terrein aanwezig is, maar niet tussenbeide komt. Personen die zich schuldig hebben gemaakt aan moordpartijen lopen nog steeds vrij rond. De rechters zijn aanwezig, maar de beklagdenbanken blijven opvallend leeg. Meer zelfs: men schudt de schuldigen beleefd de hand!

Permanente vredesmacht

Om op een dergelijke manier in te kunnen grijpen moet een permanente vredesmacht opgericht worden. Europa werkt bv. aan een Euro-corps, maar waar zal haar prioriteit liggen? Op de beveiliging van West-Europa of op de medewerking aan deze nog hypothetische vredesmacht? Hoe ziet zo'n vredesmacht eruit en hoe kan ze werken? Elk VN-lid zou een oproep moeten doen aan vrijwilligers om deel te nemen aan zo'n vredesmacht. Naast een onberispelijk gedrag en een militaire opleiding zouden deze 'troepen van de mensenrechten' intensief getraind moeten worden in de internationale betrekkingen, de historiek van de conflicten met extra aandacht voor de conflicten waarin ze moeten optreden, de geschiedenis en culturen van verschillende bevolkingen, het humanitaire recht, het begeleiden (is niet hetzelfde als leiden) van onderhandelingen, respect en verstandhouding met de humanitaire organisaties. Deze soldaten uit verschillende landen en culturen moeten elkaar leren kennen vooraleer ze het terrein opgestuurd worden. De taakverdeling van de diverse eenheden kan goed omschreven worden: elitetroepen voor ontwapening, een klassieke 'peace-keeping force', logistieke troepen voor transport van hulpgoederen, herstellen van bruggen, wegen, het bouwen van dammen, ... Aan deze vredesmacht zou ook een vast oproepbaar team van burgers gekoppeld moeten worden. Ingenieurs, juristen, veiligheidsspecialisten, politici, medewerkers van mensenrechtenorganisaties, een politiemacht om de politieke en juridische structuren op te zetten in samenspraak met de plaatselijke bevolking.

Ik ben mij er heel goed van bewust dat een humanitaire militaire interventie geen oplossing biedt voor conflictsituaties. Het haatgevoel tussen verschillende bevolkingsgroepen zit immers zeer diep en verdwijnt niet met de aanwezigheid van buitenlandse troepen. De troepenmacht moet wel een sfeer scheppen van 'potentiële vrede' en uitzicht geven op een vredesalternatief. Zo'n vredesplan moet nauwkeurig gedoseerd zijn zodat het voor geen van de betrokken partijen onaanvaardbaar is of onaanvaardbare maatschappelijke verschuivingen veroorzaakt (zie bv. de Arusha-

akkoorden in Ruanda, die gedoemd waren om te mislukken en die nog vele mensenlevens zullen kosten).

De politieke valies

Ontwikkelingssamenwerking moet serieus genomen worden, het moet een volwaardig ministerie worden i.p.v. een staatssecretariaat. Het moet meer middelen en meer politieke armsglag krijgen en niet de valies dragen van de minister van buitenlandse zaken. Erik Derycke heeft in dat opzicht reeds heel wat verandering gebracht. Het huidige staatssecretariaat is het enige kanaal dat de mensenrechten centraal kan stellen en stelt, en dit ook bij de collega ministers kan aankaarten. Wanneer dictatoriale regimes de elementaire rechten van hun burgers schenden, moet de bilaterale hulp (van land tot land) onmiddellijk en integraal via plaatselijke en buitenlandse betrouwbare burgerorganisaties blijven doorgaan. Vanuit onze machtspositie roepen wij economische sancties af, stellen we boycots en embargo's in, zoals het brutale stopzetten van elke coöperatie, maar uit het verleden weten we toch dat dit vooral de gewone bevolking treft, niet de leidende klasse. Embargo's en andere beperkingen wekken zelfs een negatieve solidariteit op bij de getroffen bevolking. De meest extremistische en nationalistische leiders versterken daardoor hun positie meestal nog (zie Servië, Haïti en Somalië om er maar enkele te noemen).

De verschuiving van de gouvernementele en intergouvernementele hulp moet gebeuren via de burgermaatschappij of via politieke leiders die hun land een zekere stabiliteit willen geven. Dit is geen naïeve mening, maar de enige weg om ook een nieuwe generatie politici in armere landen te steunen en te verhinderen dat ze hervallen in corruptie of clansolidariteit. Er zijn genoeg verstandige en 'verlichte' geesten in Afrika, Azië en Latijns Amerika aanwezig die van hun land iets goeds willen maken. Maar ze durven niet omdat ze zich niet geruggesteund voelen door de Westerse landen. Het Westen verkiest helaas nog te veel voor de 'repressieve stabiliteit' van de vroegere postkoloniale regimes, eerder dan een risico te nemen van een verwarde overgangsfase naar een rechtsstaat. Zo'n overgang kan een ge-

neratie duren, maar is de moeite waard! Het zou oneerlijk zijn om democratische bewegingen te steunen en ze, eenmaal aan de macht, te laten vallen. Want juist op dat moment hebben ze politieke, financiële en economische steun nodig.

In de ontwikkelingshulp moet de steriele tegenstelling tussen noodhulp en rehabilitatiebeleid en structurele hulp worden opgeheven. Het eerste is gericht op individuen, het tweede op structuren. Ze zijn echter onherroepelijk met elkaar verbonden. De evolutie naar welzijn loopt voor veel landen via oorlogen, hongersnoden en enorme volksverhuizingen. Een interventie kan je vergelijken met het werk van een chirurg: wanneer hij een maagbloeding moet opereren, moet hij eerst de bloeding stoppen en pas dan de maagzweer of maagkanker behandelen. Vooral eer een land heropgebouwd kan worden, moeten de gevechten stoppen en noodhulp aangevend worden. *In de toekomst valt het trouwens te voorzien dat de noodhulp nog opgedreven zal moeten worden.* Daarna moeten akkers opnieuw bebouwbaar gemaakt worden, moeten de gewapende bendes gedemobiliseerd worden en moeten de mensen geïntegreerd worden via jobs van openbaar nut. Het wapen dat voor velen (ook voor veel kinderen) het nieuwe werktuig is geworden, moet ingeruild worden voor een ploeg, een ambachtstuig of een schoolschrift. Om echt structureel te helpen is een grondige kennis van de lokale context nodig en een minimum aan stabiliteit in de regio. Hoe kan men anders KMO's helpen opstarten, onderwijsprogramma's uitwerken, landbouwtechnieken rendabiliseren, plaatselijke mensenrechtenorganisaties verdedigen? Ontwikkeling vereist vrede en sociale rechtvaardigheid. Pas dan zullen families aan gezinsplanning doen en zullen firma's investeren en tewerkstellen.

Conflictpreventie

Soms stellen wij ons als medici de vraag of men een mens kan vaccineren tegen agressiviteit. Hierop moet waarschijnlijk ontkennend geantwoord worden. De geschiedenis leert ons alvast dat in ieder van ons een potentieel moordenaar schuilgaat. Agressiviteit kan generaties lang in toom worden gehouden als moreel gezag gekop-

peld wordt aan integere en eerlijke verdeling van het algemeen bezit.

Naast een globale analyse van de humanitaire, sociale, economische en ecologische gevolgen van een potentieel conflict, moeten er criteria uitgebouwd worden om de nationale en internationale instanties tijdig op de hoogte te brengen van spanningen in een bepaald land. In het Engels noemt men dit 'early warning'. Instituten die zich hiermee bezighouden groeien als paddestoelen uit de grond. Preventieve diplomatie is het nieuwe concept bij uitstek. Het moet in elke speech vermeld worden op gevaar af bestempeld te worden als visieloos. Maar 'early warning-systemen' in de gezondheidszorg bv. kunnen een epidemie alleen zien aankomen, niet bestrijden. Er moet dus ook in potentiële conflictgebieden aan 'terreindiplomatie' gedaan worden, wil men verhinderen dat het geweld escaleert. Dit gaat van *trainingscursussen over onderhandelings-technieken* aan diplomaten en politici tot het uitbouwen van - en dit is wellicht het belangrijkste - een informeel netwerk van 'civil actors', invloedrijke personen uit de industrie, de universiteiten, het onderwijs, de arbeidersbeweging, de maatschappelijke organisaties uit verschillende etnieën, politieke tendensen en verschillende kerkgemeenschappen. Zij moeten door de terreindiplomaten (gouvernementele en niet-gouvernementele) die een lange tijd ter plaatse verblijven, betrokken worden bij de dialoog over specifieke onderwerpen. Ook de media, die een belangrijke rol spelen in het ophitsen van de verschillende kampen, moeten bij zo'n dialoog betrokken worden. Het is beter constructieve debatten uit te zenden dan oorlogspropaganda.

De wapensmokkel, die in de conflictgebieden zo welig tiert, moet dringend aangeklaagd worden. Dat kan een zeer gevaarlijke job zijn! Samen met polemoloog Reychler en een paar andere enthousiastelingen - of zijn het naïevelingen? - zijn we deze voorstellen aan het uitwerken en hebben hiervoor reeds concreet contact opgenomen met buitenlandse vredesinstellingen en ministeries, zoals o.a. dat van Erik Derycke. We moeten creatieve experimenten durven aangaan. Daarvoor hebben we pas afgestudeerden in de 'internationale betrekkingen' nodig, maar ook

ervaren diplomaten en politici. Zo'n opdracht kan jaren duren. Vertrouwen met lokale partners werkt pas op lange termijn. De geloofwaardigheid van zo'n aanpak zal afhangen van een goede introductie door de internationale instanties,

die deze terreindiplomatie niet moeten beschouwen als concurrentie maar als complementair. De vrede is niet het voortzetten van de oorlog op een andere wijze maar het voorkomen van geweld via een nieuwe aanpak.